

Türkiye'de Sigara Bağımlılığını Azaltmada Sigara Vergilerinin Etkisi

Effect on Reduction of Tax Non Smoking Addiction in Turkey

Berna HIZARCI BEŞER ¹

Hatice AŞKAN ²

Strategic Public Management Journal
Issue 9, pp.65/78
May 2019
DOI: 10.25069/spmj.505003
Received:28/12/2018
Accepted:24/05/2019
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Öz

Son zamanlarda sigara tüketiminin azaltılması ve sigara bağımlılığı ile mücadele edilmesi konusu daha da önemli hale gelmiştir. Sigara kullanımının yaydığı olumsuz dışsallıklar nedeniyle sigara bağımlılığının azaltılmasına ilişkin düzenlemelere rağmen sigara tüketim miktarı giderek artmaktadır. Ulusal Tütün Kontrol Programında sigara tüketiminin engellenmesinde bir araç olarak vergilerin artırılması politikası benimsenmiştir. Türkiye'de ÖTV gelirinin dörtte biri gibi büyük bir oranı tütün ürünlerinden elde edilmektedir. Bu çalışmada sigara bağımlılığı ile mücadele edilmesinin önemi üzerinde durulmuş ve tütün kullanımının azaltılmasında vergi oranlarının artırılmasının yanı sıra bağımlılıkla mücadelede edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu noktada hükümetlerin sigara vergi yapısında değişiklikler yapmanın yanı sıra sigara içenlere yardım etmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Özellikle sağlık hizmetlerinde devletin ekonomide denetleyici ve düzenleyici rolüne olan ihtiyaç giderek artmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sigara bağımlılığı, Sigara vergisi, Tütün kontrolü.

Abstract

Recently, the issue of reducing cigarette consumption and combating cigarette addiction has become even more important. Due to the negative externalities caused by smoking, the amount of cigarette consumption is increasing despite the regulations on reducing cigarette addiction. The National Tobacco Control Program has adopted a policy of increasing taxes as a tool to prevent smoking. As a substantially one-fourth SCT in Turkey are obtained from tobacco products This study emphasizes the importance of combating cigarette addiction and emphasizes the necessity of combating addiction as well as increasing tax rates in reducing tobacco use. At this point, it is necessary that governments should help smokers as well as making changes in the cigarette tax structure. The need for a supervisory and regulatory role in the economy of the state is increasing especially in health services.

Key words: Smoking addiction, Smoking tax, Tobacco control.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, berna.beser@dpu.edu.tr

² Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Mezunlu, haticeaskan4747@gmail.com

GİRİŞ

Tütün kullanımının giderek artması, dünya üzerindeki tüm ülkelerin başlıca sorunları arasındadır. Dünya Sağlık Örgütü, tütün ürünlerinin zararlarının önlenmesi konusunda son yıllarda çalışmalarını artırmıştır. bu çalışmaların ilki 1967 yılında düzenlenen bir konferans ile başlamış ve 1970 yılında rapor yayımlanmıştır. 1980 yılında Dünya Sağlık Örgütü, *Sigara ve Sağlık* adlı projeyi geliştirmiştir. 1988 yılında ise 31 Mayıs “Dünya Tütünsüz Günü” ilan edilmiştir. 2003 yılında ise Tütün Kontrol Sözleşmesi imzalanmış ve bu doğrultuda 2008 yılında MPOWER ilkeleri hazırlanmıştır.³ Hazırlanan MPOWER ilkeleri; salgını ve koruyucu uygulamalarının izlenmesi, pasif sigara içiciliğinden toplumun korunması, sigaranın zararları hakkında toplumun bilinçlendirilmesi, reklam, tanıtım ve sponsorluğun kaldırılması, vergi ve fiyatlarının arttırılması olarak önemli ilkeleri kapsamaktadır. Bu ilkelerin uygulanmasıyla tütün kullanımına karşı daha duyarlı olunmasına yönelik önemli bir adım atılmış olup sigara kontrolünün daha iyi sağlanması amaçlanmıştır. Tütün bağımlılığı ile mücadelede başarılı olabilmede MPOWER stratejilerinin etkin şekilde uygulanması, bunun için ise ulusal altyapının oluşturulması gerekmektedir.

Tütün tüketiminde ilk sıralarda yer alan Türkiye’de sigara kullanımı da her geçen gün artmaktadır. Tütün kullanımının insan sağlığı ve toplum üzerindeki zararlı etkilerinin anlaşılmaya başlanması ile birlikte başta Dünya Sağlık Örgütü olmak üzere devletler bu sorunun üstesinden gelebilmek amacıyla gerek ulusal gerekse uluslararası alanda önleyici tedbirler almaya başlamışlardır. Tütün kontrolü, bir toplumda tütün kullanımını ve tütün dumanına maruz kalmayı ortadan kaldırma ya da azaltma suretiyle insanların sağlığını iyileştirmeyi amaçlayan birtakım arz, talep ve zarar azaltma stratejileri olarak değerlendirilmektedir. Küresel tütün mücadelesinde Birleşmiş Milletlere bağlı çalışan Dünya Sağlık Örgütü öncüdür ve tütün mücadelesi uluslararası örgütlenme ve birçok sektörün iş birliğini gerektirmektedir.

Dünyada sigara kullanımının giderek artması, insan sağlığını tehlikeye atması ve tütün şirketleri tarafından gelişme aşamasında olan ülkelerde pazar alanı oluşturmasına karşı Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS) hazırlanmıştır. Yaklaşık 4 yılda hazırlıkları tamamlanan ve dünyada tütün kontrolüne yönelik ilk uluslararası anlaşma olan TKÇS, 21 Mayıs 2003’de, Dünya Sağlık Örgütü tarafından Cenevre’de 56. Dünya Sağlık Asamblesi adı altında düzenlenen toplantıda kabul edilmiş ve 2004 yılında ülkelerin imzasına açılmıştır. TKÇS, kabul eden ülkelere tütün kontrolü ile ilgili yol göstermiştir. TKÇS’de tütün ve tütün mamullerinin üretimi, satışı, fiyatlandırılması, pazarlanması, reklam ve tanıtımının yapılması ve zararları hakkında bilgilendirmenin yapılması gibi konularda düzenlemeler bulunmaktadır. Bu sözleşmeyle birlikte pozitif yönde ilerlemeler sağlanabilmiştir.

2019 yılında Türkiye’de yapılan yeni düzenleme ile sigaranın belli bir tutarın altında satılmasını önlemeye yönelik asgari maktu vergi tutarı sınırlanmıştır. Bu durum sigaranın nihai fiyatı üzerinden hesaplanan vergiler nedeniyle sigara üzerindeki vergi yükünü etkilememektedir. Ancak sigaranın daha düşük fiyatlarla satılmasına neden olabileceği ve bu durumun ise sigara vergilemesinde sağlık, çevre ve benzeri dışsallıkları dikkate alan mali amaç dışı (ekstra fiskal) vergileme politikalarına aykırı olduğu yönünde eleştirilmektedir. Gelişmelere ve etkilerine göre asgari maktu vergi tutarının yeniden makul bir rakam olarak belirlenmesi beklentisi ağır basmaktadır⁴.

³ detaylı bilgi için bkz. “Dünya Sağlık Örgütü Küresel Tütün Salgını Raporu, 2008”.

http://www.ssuk.org.tr/eski_site_verileri/elazig_kongre_sunumlar/gulsen_gunes.pdf (Erişim Tarihi:04.08.2018).

⁴ detaylı bilgi için bkz. <https://vergidosyasi.com/2017/04/08/sigarada-vergi-orani-bir-paket-sigaraya-odenen-vergi-sigara-vergisinin-hesaplanmasi/> (Erişim Tarihi:01.02.2019).

Sigara vergileri yıllar itibariyle genel olarak arttırılmıştır. Vergi oranlarının sigara kullanımını önemli derecede azaltmadığı ve devletin özel tüketim vergisi ile gelirlerini artırdığı görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki asıl amacın gelir düzeyini artırmak olduğu yönünde halkın inancının kırılması gerekmektedir. Vergi ödemeye yönelik olarak tutum ve davranışlar içsel ve dışsal çeşitli faktörlerin etkisi altındadır. Vergi mükellefleri ödedikleri vergilerde devlete olan güven duygusu, siyasi iktidarı benimseme gibi faktörlerden etkilendikleri için psikolojik olarak artan vergilere karşı tepkide bulunabildiği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Düzenleyici ve caydırıcı olan özel tüketim vergilerinin arttırılmasındaki temel amacın ekonomik olmaktan çok sigara bağımlılığını azaltmada etkili olacağı vurgusu ön plana çıkarılmalıdır. Bu çalışmada sigara kullanımının yaydığı olumsuz dışsallıklar nedeniyle sigara bağımlılığının azaltılmasına ilişkin devlet düzenlemelerinin artmasına rağmen sigara tüketim miktarının azalmamasının nedenleri ve neler yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada sigara bağımlılığının azaltılmasında devletin düzenleyen ve denetleyen bir takip sistemi oluşturmasına olan ihtiyacın giderek arttığı vurgulanmaktadır.

1. SİGARA BAĞIMLILIĞI İLE MÜCADELENİN ÖNEMİ

Sigara kullanımının tüketici faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkileri ve bu olumsuz etkilerden devlet bütçesinin olumsuz etkilenmesi sonucu hem ekonomik açıdan zararı önlemek hem de sosyal dengeyi sağlayıp refah sağlamak için sigara bağımlılığıyla mücadelede devlet müdahalesi gerekmektedir. Bazı mal ve hizmetler tüketildiğinde yoğun şekilde dışsallık yaymaktadır. Sigara kullanmadığı halde çevredeki sigara dumanını solumak zorunda olan bireylerin sağlığı olumsuz yönden etkilenmekte ve negatif dışsal etki ortaya çıkmaktadır. Devlet dışsal etkilerin önüne geçmek için; bu malların üretimi veya tüketimine yönelik düzenlemeler yapmakta, yasaklar koymakta ve bu ürünlerden vergiler almaktadır (Susam, 2015: 98). Erdemsiz mallar esas itibariyle zararlı etkileri⁵ olan mallardır. Devlet bu malların üretiminde veya tüketiminde yasaklama ve kısıtlama uygulamakta ve bu yasağa uymayanlara da caydırıcı cezalar vermektedir (Susam, 2015: 73). Erdemsiz mal olan sigara kullanımını azaltma konusunda son yıllarda önemli yasal düzenlemeler ve halkın bilinçlendirilmesine yönelik eğitim içerikli yayınların arttığı gözlenmektedir. Bu düzenlemelerin amaçları şöyle sıralanmaktadır;

1. Bireyi sigaraya karşı korumak,
2. Hastanın fizyolojik, sosyolojik ve ruhsal açıdan iyileşmesinin devamını sağlamaktır.

Birinci adım olarak, bilinçlendirme eğitimleri sayesinde sigara kullanımının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Tütün mamulleri ve sigara kullanımının zararları hakkında verilen eğitimlerde hedef, hem sigaraya başlamamış bireylerin başlamasının önüne geçmek hem de sigara ve tütün mamulü tüketen kişilerin tüketim faaliyetlerini azaltmaya ve bırakmaya yönelik amaçlarını gerçekleştirmede yardımcı olmaktır. Sigara bırakmaya yönelik polikliniklerin yapılandırılması hakkında ülkemizde Sağlık Bakanlığı'nın 2011 tarihli yönetmeliğine göre; bu polikliniklerde hastaların kayıt, takip ve işlemleri yapıp, gerekli eğitimleri sağlayacak doktor ve bir hemşirenin bulunma şartı yerine getirilmektedir.

Sigara, alkol gibi keyif verici ve zararlı etkileri olan mallara yüksek oranlı tüketim vergileri uygulayıp, devlet bu malların tüketimini sınırlandırmaktadır. Gelişmiş ülkeler sigaradan kaynaklı hastalıklarda (akciğer kanseri gibi) halkı bilinçlendirip bu kötü etkilerin önüne geçmeye çalışmaktadır. Gelişmiş olan bu ülkeler buna karşı önlemleri ülke sınırları içinde yapmakta ve gelişmekte olan ülkelerde bu malların tüketimi için teşvik

⁵Zararlı etkileri nedeniyle negatif dışsallıklara sebep olan piyasada üretilseler bile devlet müdahalesi gereken mallara erdemsiz mal denir. Sigara ve tütün ürünleri bu mallara örnek verilebilir.

edici reklamların da yapılmakta olduğu bilinmektedir. Bu mallara olan talebin gelir esnekliğinin yüksek olması nedeniyle ülkelerin gelir artışını bu yolla sağladıkları da görülmektedir (Şener, 2007: 62-63).

Sigara tüketimi ile birlikte hem kullanan kişilerin hem de kullanma aşamasında bu kötü atmosferde bulunan pasif içicilerin sağlık sorunları, devlet sağlık harcamaları üzerinde büyük bir yük oluşturabilmektedir. Bu yük tüketicilere yansıtılıp negatif etkisi içselleştirilmezse; sosyal tüketim maliyeti, özel tüketim fiyatından çok yüksek olması kaçınılmaz olacaktır (Beatty vd. 2009: 1176).

2. SİGARA BAĞIMLILIĞIYLA MÜCADELEDE SİGARA VERGİLERİNİN ROLÜ

Devlet sigaradan kaynaklı kamu giderlerinin karşılığını telafi etmek, tüketim alışkanlığını azaltabilmek amacıyla tütün ve tütün mamullerinden vergiler almaktadır. Asıl itibarıyla alınan bu vergiler geri kalmış ülkeler için bir gelir kaynağı olarak da görülürken, devlet yapısı gereği kamusal düzeni bozan hem ekonomik hem de sosyal dengeyi sarsan zararlı (erdemsiz) mal ve hizmetlerin tüketimini azaltmak için vergiler kullanılmaktadır. Tütün, alkol, sigara gibi bireylerin kendi zevki için tükettiği ve negatif dışsallığı olan bu mallara devletin müdahale etmek için uyguladığı vergiler, bu malların niteliklerinden dolayı son zamanlarda günah vergileri şeklinde anılmaya başlanmıştır (Eroğlu ve Egeli, 2018:71).

Sigara kullanımı ile birlikte ortaya çıkan birçok olumsuz dışsallık vardır ve bu dışsallığın da maliyeti söz konusudur. Devlet fon ayrılmasında etkinliğin yeniden sağlanması için, sigara üzerinden vergilendirme uygulamakta ve bu vergileri olumsuz dışsallıkları azaltmak için kullanmaktadır. Dolayısıyla devlet sağlık harcamalarına bütçeden belli bir pay ayırmak durumunda kalmaktadır. Bu bağlamda devlet, piyasaları başarılı hale getirebilmek, makroekonomik istikrarı ve gelir dağılımını sağlayabilmek için hem para hem de maliye politikalarını uygulayarak piyasada düzenlemeler yapmaktadır (Uğur vd. 2010: 3). Tütün kullanımına bağlı olarak yapılan devlet müdahalelerinin sınırı, kapsamı ve çeşitleri ise literatürde rasyonel bağımlılık teorileri kapsamında incelenmektedir. Neoklasik “rasyonel bağımlılık” teorisinde tütün kullanımı, faydasını maksimize etmek isteyen bireyin rasyonel seçimine bağlıdır (Becker ve Murphy, 1988). Bu rasyonel seçime bağlı olarak tütün kullanan kişilerin kendilerine çok büyük maliyetler yükleseler dahi; bu konuda devletin müdahalede bulunmasının haklı görülebileceği tek husus, tütün kullanan kişilerin başkalarına yüklediği maliyetler yani negatif dışsallıklardır. Bu modelde devlet müdahalesi sadece, tütün kullananların yarattıkları negatif dışsallıkların bir fonksiyonudur. Tütün kullananların başkalarına verdikleri zarar, net olarak, küçük olmakla beraber, kendilerine verdikleri zarar çok büyüktür (Aytaç ve Kılıç, 2015:3). Günümüzde ise Neoklasik rasyonel bağımlılık teorisinin ifade ettiği sınırlı devlet müdahalesinin yerini modern bağımlılık teorisi almıştır. Hükümetlerin bağımlılığı azaltmada rolü daha da genişletilmiş ve bilindiği gibi 2003 yılında Tütün Kontrol Sözleşmesi imzalanmıştır. 2008 yılında MPOWER ilkeleri hazırlanmıştır.⁶ Hazırlanan MPOWER ilkeleri; salgını ve koruyucu uygulamalarının izlenmesi, pasif sigara içiciliğinden toplumun korunması, sigaranın zararları hakkında toplumun bilinçlendirilmesi, reklam, tanıtım ve sponsorluğun kaldırılması, vergi ve fiyatlarının artırılmasıdır. Bu ilkelerin uygulanmasıyla tütün kullanımının azaltılarak kontrolünün daha iyi sağlanması amaçlanmıştır.

Sigara üzerinden alınan vergiler arttırılırsa üç şekilde fayda sağlaması beklenir; birincisi sigara kullanımı azalması gençlerin sigaraya başlamasının engellenmiş olması, ikincisi sigara bırakıldığı için sağlık yönünden fayda sağlayacağı, üçüncüsü ise alınan bu vergiler devlet gelirine katkı sağlayacağı yönündedir (Emery, vd. 2001:278).

⁶ detaylı bilgi için bkz. “Dünya Sağlık Örgütü Küresel Tütün Salgını Raporu, 2008”.
http://www.ssuk.org.tr/eski_site_verileri/elazig_kongre_sunumlar/gulsen_gunes.pdf (Erişim Tarihi:04.08.2018).

Dünya Sağlık Örgütü, KDV ve ÖTV dışında sigara üzerinden ayrıca “sağlık vergisi” alınması önerisinde bulunmaktadır. 2004 yılında T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından imzalanan Tütün Kontrolü Sözleşmesi 2004 yılında TBMM’de kabul edilip, Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesinin onaylanması Dünya Sağlık Örgütü tarafından uygun bulunmuş ve yürürlüğe girmiştir. Bir önceki eylem planının (2008-2012) uygulama tarihi sona ermekle birlikte, bir süre için yeni bir eylem programı hazırlanmamış, ancak son olarak 2015 yılı başlarında, (2015-2018) tarihlerini baz alan Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem Planı yayınlanıp uygulamaya konulmuştur. 4733 sayılı Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunla; tütün ve alkol piyasasında düzenlemeye gidilmiş, bu ürünlerin ülkemizde üretiminin ithalatı- ihracatına yönelik şartlar düzenlenip yürürlüğe konulmuştur.

2015-2018 Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem planında fiyat ve vergilendirmeye yönelik olarak, tütün ve e- tütüne uygulanan vergi oranı artırılıp yükselen fiyatlar nedeniyle bu ürünlere olan talepte azalış meydana getirmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda ÖTV’nin, vergi oranının enflasyon oranının üzerinde olabilmesi için sigaranın perakende satış fiyatına minimum yüzde yetmişlik vergi uygulanması amacı vardır. Buna yönelik olarak planlanan stratejiler; ÖTV’nin hem oransal hem de maktu olarak artırılması, tütün ve tütün ürünlerinin, ürün ve hizmet grubu tüketici fiyatları endeksinden (TÜFE) çıkartılması, bütçe olanakları dahilinde tütün kontrolü çalışmalarında kullanılmak için gereken kaynağın tahsisi, sigaraya ve diğer tütün ürünlerine konulan vergilerin bu ürünlerin ikamesini mümkün kılmayacak düzeyde olması şeklindedir(Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem Planı 2015-2018).

Tütün ürünlerine olan talebin azaltılmasına yönelik önlemlerden olan fiyat ve vergilendirmede sorumlu kuruluşlar; Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, (TÜİK) ve Merkez Bankası’dır (Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem Planı 2015-2018).

Yapılan eylem planında özel tüketim vergisinin, sigara perakende satış fiyatının en az %70’si gibi önemli bir oranı oluşturması ve bu oranın ise vergi artış oranının enflasyon oranının üzerinde kalmasına yönelik hedef belirlenmiştir. Bütçe olanakları dahilinde tütün kontrolü çalışmalarında kullanılmak için gereken kaynak oluşturularak transferi için gerekli çalışmaların (alınan vergiden veya kesilen cezalardan vb.) yapılması düşünülmüştür. Tütün Kontrol Programında öncelikli amacın sigara tüketiminin engellenmesi ve bunda vergilerin artırılması politikası izlenerek gerçekleştirilmesi vurgulanmıştır. Bu vergi yüküyle beraber artış gösteren sigara fiyatları ile Türkiye’de özellikle gençlerin erken yaşta sigaraya başlamasının ve orta-düşük gelir grubundaki sigara tüketicilerinin ise sigarayı bırakmaları hedef alınmıştır. bu şekilde uygulanan yüksek fiyat ve yüksek vergi politikasının aynı zamanda sigara kaçakçılığına neden olabileceği de dikkate alınmaktadır.

3. TÜRKİYE’DE SİGARA TÜKETİMİ VE SİGARA VERGİ YAPISI

Türkiye’de Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) Kanunu uygulanmasına kadar olan dönem ve sonrası olarak iki alt dönemde vergiler incelenmektedir. İlk dönem 2002 yılına kadar olan dönem ve 2002 sonrasında ÖTV’nin uygulandığı dönemdir.

3.1. Özel Tüketim Vergisi Uygulanmadan Önce (...-2002)

2002 yılına kadar olan dönemde tütün ürünleri ve sigaradan farklı isimlerle değişik vergiler alınmaktaydı. Sigara üzerinden fabrika çıkış fiyatı üzerine, Malul Şehit Yetim Payı, Savunma Sanayi Fonu, Eğitim Gençlik Vergisi, Mera Fonu ve Gaziler Fonu, Tütün Fonu gibi kesintiler yapılmakta ve KDV hesaplanarak tütün ürünlerinden vergi alınmaktaydı. Önceleri Tütün Üretimi Geliştirme Fonu olan ve daha sonra 1991 yılında

⁷<http://vergidosyasi.com/2017/04/08/sigarada-vergi-orani-bir-paket-sigaraya-odenen-vergi-sigara-vergisinin-hesaplanmasi/>(Erişim tarihi:12.10.2018).

Tütün Fonu olarak ismi değiştirilen fon özellikle ithal tütünden yapılan sigaraların fiyatını yükseltmek amacıyla getirilmiştir. Üretilen sigaralarda ithal tütün kullanılmasından dolayı üretim yapan firmalar sigara içindeki ithal tütünlere göre vergilendirilmiştir. Uygulanan vergi 1000 adet sigara için 0,003\$ ile 3\$ arasında farklılaşmış, nihai üretimi tamamlanmış ithal edilen sigara paketleri için KDV ve ÖTV'nin yanında 0,040\$ vergi alınmıştır. 2002 yılında ÖTV Kanunu'nu getirilmiştir (Uğur ve Kömürcüler, 2015: 333). Tablo 1'de ÖTV Kanunu uygulanmasına kadar olan dönemde sigara tüketim miktarı adet olarak görülmektedir. Sigara tüketiminin 1980'li yıllardan 2000'li yıllara yaklaşık iki katı kadar arttığı görülmektedir. Bu artış Türkiye'de sigara bağımlılığının arttığı bir göstergesi olarak gerekli ekonomik ve mali düzenlemelerde yapılması gerekliliğine işaret etmektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Sigara Tüketimi, 1980-2002 (milyar adet)

Yıllar	Tüketim	Yıllar	Tüketim
1980	65.9	1992	80.6
1981	64.8	1993	84
1982	65	1994	1
1983	64	1995	95
1984	64.3	1996	96
1985	64.8	1997	101
1986	67.8	1998	109
1987	69.6	1999	114.4
1988	72.5	2000	111.7
1989	74	2001	111.8
1990	76.6	2002	110.1
1991	78		

Kaynak: Bilir, 2010:45.

Tablo 1'e göre Türkiye'de sigara tüketimi miktar olarak yıllar içerisinde artmış olup 1980 li yıllarda nüfus oranı da dikkate alınır ise oldukça yüksektir. Sigara kullanan kişilerin yaşı, eğitim düzeyi, cinsiyete duyarlılığı ve bölgesel gelişimine ilişkin birçok anket çalışması yapılmaktadır.

3.2. Özel Tüketim Vergisi Uygulanması Dönemi (2002- ...)

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununun 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Tütün ürünlerinin vergilendirilmesinde verginin matrahı olarak nihai tüketicilere perakende satış fiyatı esas alınmıştır. Tablo 2 üzerinde görüleceği gibi nispi vergi oranı %49,5 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Sigaradan Alınan Vergilerin Seyri (2002-2019 Yılları)

Yıl	Oransal Vergi (%)	Asgari Maktu Vergi (TL)
2002	49,5	
2003	55,3	
2004	28	veya 0,35 -1,00
2005	58	veya 1,20
2006	58	veya 1,20 -veya 1,40
2007	58	veya 1,55
2008	58	veya 1,55
2009	58	veya 2,05
2010	63	veya 2,05
2011	63	veya 2,65
2012	65	veya 2,90
2013	65,25	veya 2,90
2014	65,25	veya 3,75
2018	63	veya 4,71- veya 5,66
2019	67	veya 0,42

Kaynak: Uğur ve Kömürçüler, 2015: 334, ve <https://vergidosyasi.com>.

Tütün ürünlerine mevzuat uyarınca özel vergi rejimi uygulanmakta ve özel tüketim vergisi arttırılmaktadır. Tütün ürünlerinin tabi olduğu ÖTV oranına göre hesaplanan vergi, bu ürünler için belirlenen asgari vergi tutarından az ise asgari vergi, fazla ise oransal olarak hesaplanan vergi ödenecektir. ÖTV uygulanmasına ilişkin süreç şu şekilde izlenmektedir (Atuk vd. 2011: 8);

- Vergiyi doğuran olay, III sayılı listedeki mallar için bunların ithali, imalatçıları tarafından teslimi veya ÖTV uygulanmadan önce müzayede suretiyle satışdır.
- Verginin mükellefi, bu malları imal veya ithal edenler ile müzayede suretiyle satışını gerçekleştirenlerdir.
- Verginin matrahı, KDV dahil olmak üzere perakende satış fiyatıdır. Buna göre paket sigara için ÖTV, perakende satış fiyatına %58 oranı uygulanarak hesaplanmaktadır.

Bakanlar kurulu⁸ ÖTV Kanununun verdiği yetkiye göre belli limitleri göz önüne alarak maktu vergi tutarlarını belirleyebilmektedir. 2005 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile tütün içeren sigaraların vergilendirilmesine ilişkin olarak bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenleme ile eski düzenlemelerde yer alan nispi ve maktu vergileme yoluyla hesaplanan vergilerin birlikte ödenmesi uygulamasına son verilmiştir. Düzenleme ile her paket için maktu belli bir tutarın altında olmamak şartıyla nispi orana göre vergi hesaplanarak ödenmesi gerektiği bildirilmiştir (Atuk vd. 2011: 2).

Tütün ürünlerinde nispi vergi 2018 yılında ise yüzde 2,25 puan indirilirken, maktu vergi ve asgari maktu vergi tutarları 0,96 ila 9,5 kuruş aralığında arttırılmıştır. 04.01.2019 tarih ve 554 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile sigarada asgari maktu vergi tutarı sıfırlanmış, vergi oranı ise %67 olarak yeniden belirlenmiştir. Maktu vergi tutarı ise 42 kuruş olarak korunmuştur. Tablo 3’de 2019 yılına ilişkin yeni vergi oranları ve ödenen vergi miktarı görülmektedir.

⁸Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine yönelik düzenlemelerin yer aldığı kararnameyle, 1924 yılından 2017’a kadar çıkarılmış bazı kanunlarda yer alan ‘Bakanlar Kurulu’ ve ‘Başbakanlık’ ibareleri ‘Cumhurbaşkanı’ ve ‘Cumhurbaşkanlığınca’ olarak değiştirilmiştir.

Tablo 3: Paket Sigaraya (ucuz- pahalı sigara) Ödenen Vergi Miktarı (2019 Yılı)

Sigaranın Perakende Satış Fiyatı (TL)	Toplam Vergi Yüğü %	Nispi Vergi (%65,25)	Maktu Vergi	Katma Değer Vergisi %	Bir Paket Sigaradaki Vergi Tutarı (TL)
8	90,500	63,00	0,42	15,2500	7,24
8,5	86,074	63,00	0,42	15,2500	7,31625
9	82,917	63,00	0,42	15,2500	7,4625
9,5	82,671	63,00	0,42	15,2500	7,85375
10	82,450	63,00	0,42	15,2500	8,245
12	81,750	63,00	0,42	15,2500	9,81
13	81,481	63,00	0,42	15,2500	10,5925

Kaynak: <http://vergidosyasi.com> (Erişim Tarihi:01.02.2019).

Tablo 3’de görüldüğü gibi 8 liraya satılan sigarada vergi yükü yaklaşık olarak %90,5’e ulaşmıştır. 8 liranın 7 lira 24 kuruşu vergiden oluşmaktadır. Oysa ki 13 liraya satılan sigarada vergi yükü %81,4 olmuştur. Pahalı sigara ile ucuz sigara arasında oransal olarak yaklaşık %10’luk bir vergi yükü farkı oluşmuştur. Vergi yükü ucuz sigarada yüksek, pahalı sigarada daha düşük olmaktadır. 10 liralık bir sigaranın ise 6 lira 70 kuruşu ÖTV, 1 lira 525 kuruşu KDV ve 42 kuruşu ise maktu ÖTV olmak üzere 8 lira 645 kuruşu vergidir. Bunun anlamı 10 TL’ye satılan bir sigarada vergi oranı %86,45 olmuştur.

Tablo 4: Tütün Ürünlerinden Alınan Toplam Vergiler (2008-2014)

	ÖTV	Tütün ürünleri gelirleri	Tütün ürünlerinin ÖTV içindeki payı	Tütün ürünlerinin bir önceki yıla göre artış oranları	Tütün ürünleri GSYİH payları(%)	Tütün ürünleri bütçe payları (%)
2008	41.831.723	10.888.211	26,0	12,9	1,1	5,2
2009	43.619.794	11.546.093	26,5	6,0	1,2	5,4
2010	57.285.121	14.784.461	25,8	28,0	1,3	5,8
2011	64.188.786	15.850.168	24,7	7,2	1,2	5,3
2012	71.705.544	19.975.803	27,9	26,0	1,4	6,0
2013	85.461.561	21.326.764	25,0	6,8	1,4	5,5
2014	91.073.807	23.024.332	25,3	8,0	1,3	5,4

Kaynak: Uğur ve Kömürcüler, 2015: 336.

Tütün ürünlerinin toplam ÖTV’deki payı yaklaşık %25’ler seviyesinde yer almaktadır. Yani ÖTV gelirlerinin yaklaşık dörtte biri buradan sağlanmaktadır. Tütün ürünlerinden sağlanan gelirin bir önceki yıla göre artış oranları yıllar itibariyle farklılık kaydetse de yıl itibariyle artışların önemli düzeyde olduğu görülebilir. Bu önemli artışlar özellikle 2010 ve 2012 yıllarında gerçekleşmiştir. Tütün ürünlerinin bütçedeki payları ise 2014 yılında oransal olarak düşerek bütçe gelirlerinin %5,4’ünü meydana getirmiştir. TAPDK⁹

⁹ 24.12.2017 OHAL kapsamında çıkarılan 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) kapatılarak, kurumun görev ve sorumlulukları Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığına devredilmiştir.

verilerine göre, dünyanın yedinci büyük sigara üreticisi olan Türkiye'de sigara üretiminin seyrine bakıldığında Tablo 5 üzerinde görüldüğü gibi giderek artmaktadır. Türkiye de satılan sigara miktarı; 2005'te 106 milyar 717 milyon adet iken, 2006'da 107 milyar 908 milyon adede, 2007'de 107 milyar 455 milyon adede 2008'de ise 107 milyar 859 milyon adede yükselmiştir. 2009 Temmuz ayında yürürlüğe giren kanun sonrasında ise, içilen sigara sayısı 2009 yılında, yürürlüğe giren yasa ile Türkiye'de son dönemlerin en düşük sigara tüketiminin gerçekleştiği ifade edilmiştir. 107 milyar 555 milyon adede 2010 da ise 93 milyar 354 milyon adede gerilemiştir. 2007 yılının Temmuz-Kasım dönemine göre 233 milyon paket, 2008 yılının aynı dönemine göre 185 milyon paket daha az sigara içildiği ifade edilmiştir. Bu verilerle vatandaşlar, 2007 yılına göre sigaraya, 1 milyar 165 milyon TL, 2008 yılının aynı Temmuz-Kasım dönemine göre 922 milyon TL daha az para harcamıştır (<http://www.ssuk.org.tr>, 2018).

Tablo 5: Sigara Üretim, Tüketim ve İhracat Miktarı (2003-2017 Yılları)

	Üretim (İhracat Dahil)	Tüketim Miktarı		İhracat	
	Miktar (Adet)	Miktar (Adet)	Perakende Satış Hasılatı (TL)	Miktar (Adet)	Bedel (\$)
2003	120.943.286.259	108.157.063.151	10.570.000.000,00	12.961.347.000	-
2004	117.837.981.611	108.870.390.619	11.201.875.031,00	9.142.850.000	-
2005	114.572.421.101	106.716.505.495	12.284.702.594,00	11.701.282.000	-
2006	125.807.062.001	107.908.692.049	15.272.192.402,27	16.927.678.280	147.290.888,90
2007	126.119.539.322	107.454.965.621	16.687.091.932,56	18.383.867.800	189.340.182,93
2008	135.041.446.801	107.858.908.398	18.342.201.352,05	25.658.999.200	228.951.950,12
2009	132.912.630.060	107.554.976.198	20.402.965.760,09	20.366.024.800	204.175.613,04
2010	115.238.165.760	93.354.256.337	24.041.960.283,39	24.037.012.800	246.852.616,19
2011	112.083.047.081	91.217.479.041	24.598.105.743,60	24.326.238.400	249.727.418,26
2012	134.454.421.721	99.257.052.659	30.588.330.135,84	32.393.076.000	337.160.145,59
2013	130.597.511.841	91.659.534.372	32.646.104.242,74	36.794.600.000	380.636.743,25
2014	142.894.873.581	94.681.206.449	34.624.817.146,62	44.761.164.800	475.003.599,21
2015	156.195.471.341	103.210.236.101	39.648.844.291,14	47.818.361.000	464.304.320,15
2016	159.907.424.721	105.488.652.807	47.950.493.321,00	50.539.562.500	506.099.855,16
2017	156.907.085.761	106.223.754.441	55.966.662.595,85	49.339.750.500	484.523.369,32

Kaynak: GTHB, TAPDK

2008-2011 dönemi içinde ilk kez yüzde on beş tüketimi azalan sigara adedi, yüz milyardan aşağı seviyelere gelmiştir. Düşen sigara tüketimi 100 milyar adedin altına inmiştir. Fakat 2012'de tekrar yüz milyar adede yükselmiştir. Tüketilen sigara adedi 2017 için 106 milyar civarında olmuştur. Genç nüfusun sigara tüketim eğiliminin artması ve kaçakçılıkla ilgili son yıllarda alınan önlemlerle yasadışı sigaraya ulaşabilme olanaklarının artık kolay olmaması ve yükselen fiyatların tüketicileri zorlamasıdır. Tütün tüketiminin gelişmiş ülkelerde azalırken gelişimini tamamlamamış ülkelerde artış göstermiştir.

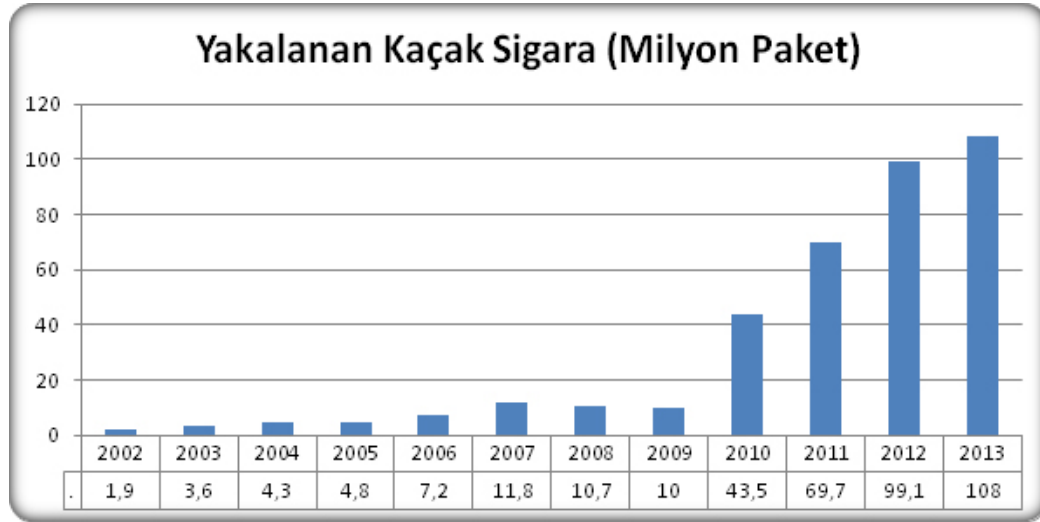
TAPDK verilerine göre 2016 tütün satışları ve tüketim istatistiklerine göre Türkiye'de 2016'da 105,5 milyar adet sigara tüketimi gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla oranla satılan sigara miktarında % 2.21'lik bir artış görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye'de 17 milyon paket sigaraya ortalama 150 milyon TL harcama yapılmaktadır. 2009 yılında dumansız hava sahası uygulamaları ile başlatılan mücadelelerde, 2009-2010 yılları arasında % 13'lük bir tüketim düşüşü yaşanmakla birlikte 2012 yılından itibaren tüketim tekrar artmaya başlamıştır. Yeşilay'ın 2009 Sigara Raporu'nda Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerine göre, dört aylık dönemde yasağa uymayan sigara bağımlılarının ödediği para cezasının da 20 milyon TL'yi aştığı

belirtilmiştir. Tüketilen sigara miktarı azaldığı halde vergileri artışıyla birlikte sağlanan gelir artmıştır. Maliye Bakanlığı 2010 verilerine göre 2009 yılında 11.546.093 TL olan tütün vergileri, tüketim azalmasına rağmen doğru vergi politikaları ile 14.784.461 TL'ye yükseltilmiştir (www.tapdk.gov.tr).

4. TÜRKİYE'DE KAÇAK SİGARA KULLANIMI

Sigara vergilerinin ve fiyatlandırmanın dikkatli bir şekilde yapılması ve tütün ürünlerinin birbirinin yerini almasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Kayıt altına alınan sigara satışını baz alıp tüketimde azalma olduğunu söylemek eksik ve yanlış olur. Asıl önemli olan artan vergilerle birlikte bireylerin başka ürünleri tercih edip etmediklerine göre durumu değerlendirmektir. Tütün alıp sarma sigara kullanmanın maliyeti daha azdır. Dolayısıyla bağımlı olup tüketimden vazgeçemeyen bireyler tercihlerini bu yönde değiştirmekle birlikte ya da sigarayı kaçak yollardan temin etmeye başlayacaktır (Gültekin-Karakaş, 2014). Bu doğrultuda yakalanan kaçak sigara miktarı Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: Kaçak Sigara Kullanım Miktarı (2002-2013)

Kaynak: Tütün Ekspertleri Derneği Bülteni, 2015:13

Şekil 1'de görüleceği üzere, yakalanan kaçak sigara paketleri sayısı yıllara göre artış göstermiş, 2009 yılında toplamda yaklaşık 10 milyon paket sigara ele geçirilmiş iken bu rakam 2013 yılında 108 milyon pakete ulaşmıştır. 2009 yılına göre 2013 yılında yakalanan kaçak sigara paketi yaklaşık on kat artış kaydetmiştir. Tütün Ekspertleri Derneği'ne (2015) göre, devletin sigara kaçakçılığından her yıl yaklaşık olarak 7,5 milyar dolar civarında bir gelir kaybı olduğu öngörülmektedir (Tütün Ekspertleri Derneği Bülteni, 2015:13).

Tütün ürünlerinden alınan vergilerin, bütçenin en kolay denkleştirme kalemlerinden biri olduğu ifade edilebilir. Geçen yıllarda düzenli olarak enflasyonun yanı sıra sigarada vergi yükünde artış kaydedilmiştir. Bununla birlikte Ulusal Tütün Kontrol Programında öngörülen tütün ürünlerinin zararlarının önlenmesi amaçları doğrultusunda, sigara tüketiminin engellenmesinde bir araç olarak vergilerin artırılması politikası benimsenmiştir. 2015 yılı itibarıyla sigara vergileri oranı yaklaşık %84 dolayındadır. Bu vergi yüküyle beraber artış gösteren sigara fiyatları ile Türkiye'de özellikle gençlerin erken yaşta sigaraya başlamasının ve orta/düşük gelir grubundaki sigara tüketicilerinin ise sigarayı bırakmaları hedef alınmakla birlikte yüksek fiyat ve yüksek vergi aynı zamanda da sigara kaçakçılığına neden olmuştur. Hazinesinin sigara kaçakçılığından kaybı yıllık olarak yaklaşık 7,5 milyar lira dolayında olduğu öngörülmektedir (Tütün Ekspertleri Derneği, 2015). Türkiye'de kaçak tütün kullanımına karşı önlemler bir an önce alınmalı, vergiler uygulanmadan önce yüksek fiyatı önlemek

için perakende fiyatlarına tavan fiyat uygulaması getirilmeli, bu ürünlerin ülkelerarası ticarete konu olmasının önüne geçilmesi sağlanmalıdır. Sigara bağımlılığının azaltılmasında sadece talep yönlü değil arza yönelik politikalar da etkin bir şekilde uygulamaya konulması gerekmektedir. Sigara bağımlılığı ile mücadele vergi oranlarını artırmak dışındaki diğer yöntemlerden olan eğitim, önleyici çalışmalar, medya kampanyaları (tüketiciler üzerinde etkisi %88), sigara paketleri üzerindeki etiket ve resimler (etkisi %65), kamu spotları ve diğer halk sağlık çalışmalarının oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bu uygulamaların bağımlılığı azaltmada etkisi artırılmalıdır (Torun ve Ekinci, 2014:27).

SONUÇ

Tütün bağımlılığının, içinde bulunduğumuz yüzyılda özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ağırlıklı olmak üzere 1 milyar kişi gibi oldukça yüksek bir sayı ile ölümlerin nedeni olacağı öngörülmektedir. 23 milyon civarında kişi Türkiye’de sigara kullandığı ve bu rakamın 19,5 milyonu 19 yaş ve üstü, 3,5 milyonu ise 11–19 yaş arası gençler ve çocuklardan oluştuğu görülmektedir. İstatistiklere bakıldığında 19 yaşın üstündekilerde günde ortalama 14-20 paket (14 tane sigara) içtiği ve 19 yaşın altında kalanların günlük ortalama 5-20 paket (5 tane sigara) tükettiği tespit edilmiştir. 13 yaş ve üstü sigara içenlerin oranı %40, erkeklerde bu oran %51 iken kadınlarda ise oran %25 dir. Üniversite öğrencilerin sigara içme oranı (18–25 yaş) %58 dir. 23–36 yaş arası en yoğun yaklaşık 9,5 milyon kişinin yani %67’ini sigara kullandığı bilinmektedir (Torun ve Ekinci, 2014:24).

Türkiye’de Sağlık Bakanlığı tarafından 28 Nisan 2004 tarihinde Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi imzalanmış ve 25 Kasım 2004 tarihinde TBMM’de kabul edilerek, 30 Kasım 2004 tarih ve 25656 sayılı Resmî Gazetede 5261 kanun numarası ile yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu durum ülkemizde 4207 sayılı Kanun’dan sonra sigara ile mücadelede atılan en önemli adımdır.

Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi’nin arkasından yapılacak çalışmaların planlanması ve ülkemizde sigara salgınının kontrol altına alınabilmesi amacıyla Sağlık Bakanlığınca 2006-2012 yıllarını kapsayacak şekilde bir “Ulusal Tütün Kontrol Programı” hazırlanmıştır. Programın temel hedefi, 2010 yılına kadar ülkemizde 15 yaş üzerinde sigara içmeyenlerin oranını %80’in üzerine çıkarmak, 15 yaş altında ise %100’e yakın olmasını sağlamaktır. Tütün kontrolü; tütün kullanımı ve tütün dumanına maruz kalmayı ortadan kaldırarak veya azaltarak insan sağlığını iyileştirmeyi amaçlayan arz, talep ve zarar azaltma stratejisidir. Tütünün topluma ve devlet bütçesine getirdiği zararlarla mücadele etmeyi amaçlar.

Türkiye’de 2015 yılı itibarıyla tütün ürünlerinin vergilendirilmesinde gerek nispi gerekse paket başına maktu vergi uygulanmakta, nispi vergileme sonucunda elde edilen değer belli bir taban fiyatın altında kaldığı takdirde, minimum maktu vergileme gerçekleştirilmekte ve bunun üzerine paket başına alınan maktu tutar eklenmekte, bu da ürünlerin tüketiminde azalmaya yol açmakta, kamu gelirlerinde ise artış sağlamaktadır. Eylem planında fiyat ve vergilendirmeye yönelik olarak, tütün ve e- tütün ürünleri üzerindeki vergi yükünü artırarak tütün ürünlerinin fiyatının artırılmasının sağlanması ve bu yolla tütün ürünlerine olan talebin azaltılması amaçlanmıştır.

Bununla birlikte sigara tüketimini azaltmaya ve bağımlılıkla mücadele etmeye yönelik etkisiz önleme tedbirleri, izleme eksikliği ve ÖTV artışları tüketicilerin yasal sigaradan kaçak sigaraya geçmesine yol açmıştır. Türk tüketicilerin yüksek fiyat duyarlılığı, kaçak sigara tüketimini yasal piyasadaki fiyat artışlarına bağımlı yapmıştır. Geçen yıllar boyunca düzenli olarak enflasyonla birlikte sigarada vergi yükü artmıştır. Ayrıca Ulusal Tütün Kontrol Programında öngörülen tütün ürünlerinin zararlarının önlenmesine ilişkin hedefler doğrultusunda, sigara tüketiminin önüne geçilmesinde bir araç olarak vergi artırımı politikası benimsenmiştir.

Devletin bu alanda elde ettiği vergi ile sigara kullanımını azaltmaya yönelik eğitim ve uygulamaya dönük daha farklı neler yapılacağı üzerinde politika geliştirilmesi gerekmektedir. Hükümetlerin sigara içenlere yardım etmesi gerekmektedir. Özellikle sağlık hizmetlerine entegre edilmesi birinci basamak olarak sağlanmalı, ücretsiz ve kolay ulaşılan bir sigara bırakma hattı olması ve farmakolojik tedavinin ucuz ve ulaşılabilir olması gibi öneriler giderek desteklenmektedir (Dünya Sağlık Örgütü (2008). Tütün bağımlılığı tedavisinde hükümet desteği artırılmalıdır. Danışmanlık, destek ve ilaç tedavisinde hükümet desteğinin artması gerekmektedir.

Sigara bağımlılığı ile mücadelede eğitim, önleyici çalışmalar, medya kampanyalarının, sigara paketleri üzerindeki etiket ve resimlerin büyük oranda etkisinin olduğu tespit edilmiş olup bu doğrultuda devletin düzenleyici politikalarına ağırlık vermesi gerekmektedir. Diğer taraftan kamu spotları ve halk sağlığı çalışmalarının da oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bu uygulamaların bağımlılığı azaltmada etkisi arttırılmalıdır. Toplumsal bilincin arttırılması yönünde uygulamaya dönük yaptırımların arttırılmasının etkili olacağı ifade edilebilir. Sigara kullanmayanların çalıştıkları işyerlerinde ayrıcalıklı olarak görev ve yetki verilirken dikkate alındığı uygulamalarda son zamanlarda göze çarpan düzenlemelerdir.

KAYNAKÇA

Atuk, O. Çebi, C. ve Özmen, M. U. (2011), “Tütün Ürünlerinde Özel Tüketim Vergisi Uygulaması”, *Ekonomi Notları*, T.C. Merkez Bankası.

<http://www.tcmb.gov.tr/research/ekonominotlari/2011/tr/EN1116.pdf> (07.06.2017).

Aytaç, D. ve Kılıç S. (2015), “MPOWER Politikalarının Genç Sigara Kullanıcılarının Sigara İçme İsteği Üzerindeki Etki Düzeyi Farklılıklarının Nörogörüntüleme Teknikleriyle Analiz Edilmesine Dair Deneysel Bir Çalışma”, Selçuk Üniversitesi, *İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:15, S. 29, ss.1-37.

Beatty, T., Loed, E., Dag L. Sommervoll, E. (2009), “Driven To Drink: Sin Taxes Near A Border”, *Journal of Health Economics*, 28.

Becker, G. ve Murphy, K. (1988), “A Theory of Rational Addiction”, *Journal of Political Economy*, 96, ss. 675–700.

Bilir, N. Çakır, B. Dağlı, E., Ergüder, T. Önder, Z. (2010), *Türkiye’de Tütün Kontrol Politikaları*, Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa.

Emery, S., Ake C., Ana M., N., Robert M., Kaplan. (2001), “Simulated Effect of Tobacco Tax Variation on Latino Health in California”, *American Journal of Preventive Medicine*, C.21, S.4.

Dünya Sağlık Örgütü (2008), “Küresel Tütün Salgını Raporu”, http://www.ssuk.org.tr/eski_site_verileri/elazig_kongre_sunumlar/gulsen_gunes.pdf (04.08.2018).

Eroğlu, A. ve Egeli, H. (2018), “Günah Vergilerinin Şiddet Olayları Üzerindeki Etkisi”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, C.5, S.1, ss.69-80.

Gültekin- Karakaş, D. (2014), “Türkiye Tütün Sektöründe Piyasa-Yönelimli Dönüşüm” *Türk Toraks Dergisi*, C.15, S.2, ss. 71-91.

Kirmanoglu, H. (2007), *Kamu Ekonomisi Analizi*, Beta Basım Yayım A.Ş., İstanbul.

Susam, N. (2015), *Kamu Maliyesi Temel Kavram ve Esaslar*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

Şener, O. (2007), *Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.

Torun, T. ve Ekinci, F. (2014), “Sigara ve Benzer Nitelikli Alışkanlık Yaratan Ürünlerin Tüketiminin Azaltılmasına Yönelik Sosyal Pazarlama Uygulamalarında Vergilerin Etkinliği” *Sakarya İktisat Dergisi*, C.2, ss.19-39.

Uğur, A. ve Kömürcüler, E. (2015), “Türkiye’de Sigaranın Vergilendirilmesinin Etkinliği” *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.20, S.4, ss. 327-346.

Uğur, A., Akdemir E. ve Gürsel, E. (2010), “Sigara ve Alkol Üzerindeki Dolaylı Vergilerin Sağlık Harcamaları Üzerindeki Etkisi” *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C.2, S.1, ss. 1-14.

http://www.ssuk.org.tr/eski_site_verileri/pdf/basin_bulteni/SSUK_Basin_Bulteni_Sigara_yasagindan_zarar_goren_tek_sektor_sigara_endustrisi_oldu_08-01-2010.pdf (06.03.2018).

<http://vergidosyasi.com/2017/04/08/sigarada-vergi-orani-bir-paket-sigaraya-odenen-vergi-sigara-vergisinin-hesaplanmasi/>, (01.02.2019).

Tütün Ekspertleri Derneği (2015), Tütün Raporu (2002-2014), http://www.tutunekspertleri.org.tr/tr/pdf/ttn_raporu_03_02.pdf (11.02.2018).

Tütün Ekspertleri Derneği, Tütün Ekspertleri Derneği 2002-2014 Tütün Raporu.
http://www.tutuneksper.org.tr/pdf/ttn_raporu_03_02.pdf (09.03.2018).

Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu (2018), [https:// www.tapdk.gov.tr](https://www.tapdk.gov.tr) (12.12.2018).